

NİTEL VERİLERİN VE YORUMLARIN GÜVENİRLİĞİ FELSEFESİ

THE RELIABILITY PHILOSOPHY OF QUALITATIVE DATA AND COMMENTS

Mustafa ERGÜN¹

Öz

Eğitim bilimlerindeki araştırmalar öğrencilerin, öğretmenlerin veya velilerin belli eğitim konularındaki görüşleri, algıları, tutumları vs. üzerine kendi beyanları veya araştırmacı tarafından geliştirilen ölçeğe verdikleri cevaplara dayanıyor. Bu cevapların kişilerin görüş ve düşüncelerini ne kadar gerçek yansıttıkları önemli bir sorundur. Eğitim bilim araştırmalarında zaten araştırmacıların önyargıları, düşünme ve eylemlerini (ve dolayısıyla hipotezleri ve veri seçimini) yeteri kadar etkilemektedir (buradan bütün bilim kişisel ideolojilere dayanır - *all scholarship is ideological*- hükmü de çıkartılabilir).

Mutlak gerçek yoktur, ancak insanların farklı anlamlandırma ve yorumları vardır diyen hermeneutik anlayış, üzerinde çalıştığımız verilerin birçok farklı kişi tarafından kodlanmasını ve kodlamaya ek olarak yorumlanmasını gerektirir. Dolayısıyla sadece araştırma verilerin kodlanmasında ortak kodlayıcılar kullanmak gerektiği gibi, yorumlanmasında da ortak yorumcular kullanılmalıdır.

Bilimsel araştırma sonucu elde edilen metinsel verilerin tek anlamlılığını esas alıyoruz. Bu verileri tek anlamlı olarak inceleyen metin madenciliği ve içerik analizi tekniklerini kullanmaya devam edeceğiz. Ancak bilimsel gerçeğe tam olarak ulaşmak istiyorsak, bu verilerin hermeneutik, yapı sökümlülüğü ve bilginin arkeolojisi teknikleriyle de derinlemesine incelenmesi gerekir. Bu makalede nitel araştırma verilerinin felsefesini yapmaya ve verileri yorumlamadan ve istatistik işlemler yapmadan önce yukarıdaki bilgi işleme teknikleri açısından değerlendirmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: eğitim araştırmaları, veri, kodlama, metin verisi, güvenilirlik, yorum

Abstract

In educational research the data are mostly collected through the scales which are about the views, perceptions, attitudes of students, teachers or parents about a topic. However, there is a significant question about these data: How do these data represent true assumptions of the participants? In educational research the bias of the researchers affects the hypothesis and data collection process (it may refer to the view that *all scholarship is ideological*).

There is no absolute true information. Instead, there are different sense and interpretations of individuals, which is the basic premise of hermeneutics. It requires the use of different coders and different interpretations. Therefore, the data collected should be coded by different people and interpretations should be done by different individuals.

In scientific research textual data are considered to have a single meaning. This assumption is valid for text mining and content analysis techniques. However, to reach true scientific information, the data should be analysed through such techniques as hermeneutics, deconstruction and archaeology of knowledge. This study deals with the role of these techniques in qualitative research design.

Keywords: educational research, data, coding, textual data, reliability, interpretation

¹ Prof. Dr. Afyon Kocatepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü. ergun@aku.edu.tr

1.GİRİŞ

Eğitim bilimlerindeki araştırmalar öğrencilerin, öğretmenlerin veya velilerin belli eğitim konularındaki görüşleri, algıları, tutumları vs. üzerine kendi beyanları veya araştırmacı tarafından geliştirilen ölçeğe verdikleri cevaplara dayanıyor. Bu cevapların kişilerin görüş ve düşüncelerini ne kadar gerçek yansıttıkları önemli bir sorundur. Eğitim bilim araştırmalarında zaten araştırmacıların önyargıları, düşünme ve eylemlerini (ve dolayısıyla hipotezleri ve veri seçimini) yeteri kadar etkilemektedir (buradan bütün bilim kişisel ideolojilere dayanır - *all scholarship is ideological*- hükmü de çıkartılabilir) (Schilb 1988, Grace 1998). Buna bir de ölçeklere cevap verenlerin sosyal, psikolojik ve özgeçmiş yaşantılarındaki kaygı ve beklentileri eklenince, elde edilen verilerin doğrudan analizlerinin yanı sıra, işlenmesi, gruplanması, yorumlanması gibi olguların yeni baştan değerlendirilmesi ve incelenmesi gerekmektedir.

Eğitim bilimi araştırmalarında metin ve ses formatında elde edilen verilerin tek anlama sahip olduğundan hareket ederek yorumlandığını görüyoruz. Bazen güvenilirliği artırmak için farklı kodlayıcılar kullanıyoruz ve bunlar arasındaki uyuma bakıyoruz (meşhur Miles/Huberman, Clippendorf Alfa formüllerindeki gibi). Dilbilim ve göstergebilim (semiotik) alanındaki çalışmalar, her metnin kendinden önce üretilmiş metinlerle sıkı bir bağ içinde olduğunu, kişilerin dünyayı algılama biçimlerinden düşünce ve tutumlarına kadar birçok özelliğinin dil tarafından belirlendiğini (dil tahakkümü) ortaya çıkardı. Dilin gerek iç gerekse dış dünyayı doğru olarak yansıtmadığını, hatta insanların dili bir oyun, bir aldatma aracı olarak kullandıkları da sürekli gündeme getirildi. Dolayısıyla dilsel metinlerin tarihsel, psikolojik ve sosyolojik faktörler tarafından etkilendiğini de biliyoruz. Eğitim alanında acaba gerçek bilgidен giderek uzaklaşıyor mu? Doğruluğun mutlak doğru değil, işe yararlılık olduğu şeklindeki pragmatist felsefe eğitimde hala egemen gözüküyor. Öte yandan hala birçok insanda inançlar (sadece dinsel değil her türlü inanç) bilgideki doğruluğun ana ölçütlerinden biri olarak duruyor. Görüş, tutum ve ilgiler üzerine yapılan çalışma sonuçlarına çok fazla güvenilmesi, bizi, “hakikati insanın ürettiği” bir duruma mı götürüyor?

Bilimsel araştırma sonucu elde edilen metinsel verilerin tek anlamlılığını esas alıyoruz. Bu verileri tek anlamlı olarak inceleyen metin madenciliği ve içerik analizi tekniklerini kullanmaya devam edeceğiz. Ancak bilimsel gerçeğe tam olarak ulaşmak istiyorsak, bu verilerin hermeneutik, yapı sökümcülüğü ve bilginin arkeolojisi teknikleriyle de derinlemesine incelenmesi gerekir. Bu makalede nitel araştırma verilerinin felsefesini yapmaya ve verileri yorumlamadan ve istatistik işlemler yapmadan önce yukarıdaki bilgi işleme teknikleri açısından değerlendirmeye çalışacağız.

1.1.Hermeneutik (Yorumlama)

Sabahtan akşama kadar herkes bir şeyleri anlamaya çalışıyor. Anlamadan edemezsiniz. Yabancı bir dünyaya, bir sosyal-tarihi dünyaya “atılmışız”², karmaşık bir evrende, bir sürü anlamlar içindeyiz. Mekânın neresinde, zamanın neresinde olduğunu bilmiyoruz. Her şeyi anlamaya ve anlatmaya çalışıyoruz. Bize bir bakış açısı kazandırılmış, özneler arası anlamlar oluşturulmuş, dil ile yapılandırılmış; duygularımız, düşüncelerimiz, eylemlerimiz belirlenmiş. Dolayısıyla çevremizden ve geçmişimizden çok bağımsız olarak anlayamıyoruz. Ama gene de bu belirleyici ortamda kişilerin bedensel-fiziksel yapısı, duruşu, düşüncesi, kaygıları, beklentileri, bilinci vs değişik. Bütün bunlar da anlamayı etkiliyor, kişi önce kendini anlıyor, kendi yolunu buluyor. Daha önce çizilmiş yollar, gemilerin denizde bıraktığı izler gibi kısa sürede yok olup gidiyor. Anlama, beklentilerimiz, önyargılarımız ve içinde bulunduğumuz durum tarafından da etkilenen pratik bir birey eylemidir. Ama aynı

² Dünyaya atılma ve yukarı çıkıp kurtulma metaforları dünyadaki birçok inanç sistemlerinde vardır.

zamanda stesli bir durumdur. Sürekli tetikte olmak, plan ve beklentilerimizi sürekli değiştirmek durumunda kalırız; sınırlanmalar, engellenmiş hissetme, hayal kırıklıkları... Bazen anlayamazsınız da! Öğrenmek sürekli pozisyon düzeltmeyi, kendini kontrolü ve dönüştürmeyi gerektirir.

Anlama ve yorumlama işi metinler üzerinden yapılır. “Metin” (text) genellikle eskiden yazılı eser ve ifadeler için kullanılırken (Aytaş, 2013) sonraları sözlü ifadeler, sanat eserleri, mimari eserler, müzik parçaları ve hatta bahçeler, fiskiyeler gibi doğa görünümleri, insanın tüm ifade biçimleri için kullanılır oldu (Gadamer 2002).

Anlama metni oluşturanın niyetinde mi, yoksa yorumcunun zihninde mi aranmalıdır? Schleiermacher ve Dilthey gibi düşünürler anlamı metni oluşturanın düşüncesinde aramışlar ve bunun için de aktörün düşüncesini görmeyi, gerekirse onun açısından metni yeniden üretme/canlandırma/düşünme (maksatçılık/intentionalism) işinin yapılmasını savunmuşlardır. Başka düşünürler de metni oluşturanın niyetinin önemli olmadığını, metin olgusunun oluşturandan bağımsız olarak, zaten yorumlayan tarafından yapılmakta olduğunu söylemişlerdir (Ulukütük 2009). Anlam sabit değildir, nitekim her yorumcunun belli bir metne farklı anlamlar vermesi bundandır. Kutsal metinlerin yorumunda bunu görmek kolaydır. Bilindiği gibi Hristiyanlık önce Ortodoksluk ve Katoliklik olarak ayrılmış, Katolik görüş daha sonra Protestan anlayışını doğurmuştur. İşlam dininde de değişik mezhep ve tarikatların ortaya çıkması, hep kutsal metinlerin farklı yorumlamalarından kaynaklanmıştır. Tarihi olaylar da bu şekilde yorumlanabilmektedir. Örneğin Fatih'in kardeş katlini meşru gören yaklaşımını o dönemin şartlarında ve Fatih'in zihninde yorumlayanlar olduğu gibi, bugünkü yorumcuların verdiği anlamda değerlendirenler de vardır. Dolayısı ile aslında eylem ile yorumcu arasında dinamik bir süreç söz konusudur.

Çok eski zamanlardan beri hemen her kültürde dini metinlerin çeşitli şekillerde yorumlanma biçimlerine rastlanmaktadır. Önce kutsal metinlerin tefsirleri, daha sonra önemli dini kitapların şerhi, dini kitaplardan hukuki kanunlar çıkarma ve bu hukuki metinlerin yorumlanması geleneğinden edebi metinlerin açıklanma ve yorumuna giden büyük bir gelenektir hermeneutik.

Schleiermacher'le birlikte (1805 yılından itibaren) hermeneutik teoloji sahasından çıkarak evrenselleşmiş ve genel anlamda sözlü-yazılı bütün metinler için kullanılmaya başlanmıştır. İlk defa anlamının koşullarını sorgulayan Schleiermacher; hermeneutiğin kendisine kadar uzanan çizgisinde bir kırılmaya yol açmıştır. Zaten yöntemin edebiyata da aktarılması bu döneme rastlar (Toprak, 2003).

Schleiermacher hermeneutik alanına iki yöntem getirmiştir: Gramatik yorumlama ve psikolojik yorumlama.

Gramatik yorumlama, bir metnin ya da söylemin anlamını yalnızca onun dili açısından, yani metnin semantik ve sentaktik yapısı bağlamında değerlendirmektir. Gramatik yöntemde, tek tek kelimelerinden başlayarak metnin cümleleri ve bütün halindeki anlamı analiz edilir. Yani burada önce en küçük unsurlarına ayırarak analiz ve daha sonra da metnin bütünlüğüne doğru sentez vardır.

Psikolojik yorumlamada ise, metni oluşturan kişinin niyetini -yazarın ortaya koyduğundan bile daha “doğru”- anlama esastır. Bu psikolojik yaklaşım, bizi metnin oluştuğu tarihi şartların incelenmesine götürür. Yani burada hem metin dışı ortam ve bilgiler hem de metni oluşturanın özgeçmişi, mensubu olduğu toplumun kültürel tarihi gibi faktörler anlama ve yorumlamada etkin hale gelir. Yorumcu burada sezgisel olarak kendini metni üretenin yerine, o döneme, o ortama koymaya çalışır (Toprak 2003). Yani psikolojik yorumda yazarın esas niyetine ulaşmak için o dönemin sosyal ve tarihi şartları ile düşünmek gerekir. Bazen de

o dönemin şartları askıya (paranteze) alınıp kendini bağımsızlaştırarak düşünmek daha farklı anlama ve yorumlara olanak sağlar. Yani metnin mesajını taşıyan özgün bağlamın dışına çıkarak salt psikolojik yorumlama da yapılabilir (Bilen 2002).

Schleiermacher'den sonra öğrencisi Dilthey'in çalışmaları ile hermeneutik manevi bilimlerde insan davranışlarını anlama faaliyeti olarak sunulmuş ve G.Misch, J.Wach, H.Freyer, E.Rothacker, F.W.Bollnow gibi düşünürler aracılığı ile geliştirilmiştir (Aytaş 2013).

Dilthey, Schleiermacher'den farklı olarak anlamayı bir yorum tekniği olarak değerlendirmiştir (Özcan, 2000, Dilthey 1999). İnsan dünyadaki diğer canlılardan niteliksel olarak farklı olduğundan, onun davranışları doğa yasalarının tek düzeliliği tarafından kuşatılıp açıklanamaz. İnsan davranışı ekonomik, politik, tarihsel, coğrafi, aile, değer yargıları, gelenek ve görenekler gibi birçok boyutu olan bir ortamda oluşur. Metinlerin yorumunda, insanın umut, korku, beklenti, heyecan gibi durumları; içinde yaşadığımız dünyanın farklı şekillerde algılanabilmesi, mensup olduğumuz inanç ve düşünce gelenekleri, içinde bulunduğumuz tarihsel, ekonomik, siyasi ortamlar son derece etkilidir (Tatar 2004). Bu nedenle Dilthey doğa evreni ve manevi evren ayrımına gider. Dilthey'e göre doğada olan fiziksel olayları pozitif bilimlerle açıklayabiliriz, ama manevi evreni sadece "anlayabiliriz" ("*die Natur erklären wir, das Seelenleben verstehen wir*")³ (Bourgeois 1976, Schurz 2002, Anlı 2010). Bireyin eylemleri ve düşünceleri bir anlamlar dünyasında yer alır ve o anlamlar dünyasında şekillenir. Bireyin hayattaki en önemli eylemi, kendisini ve dünyayı anlama çabasıdır (Ulukütük, 2011). Dilthey'in işaret ettiği manevi bilimlerde insan davranışları doğa bilimlerindeki gibi sadece nedensellik ile açıklanamaz, insan birçok değerle içiçe yaşadığı için onu anlamak gerekir. Dilthey, hocası Schleiermacher gibi, metni üreten kişinin psikolojisini etkileyen sosyal şartları da anlamaya çalışmıştır.

Nietzsche, insanın mutlak gerçeği kavrayacak ve bilgi ortaya koyacak yeterlilikte bir organı olmadığını savunur (Nietzsche 2003). İnsan hakikati kavrayacak yeterlilikte olmasa da, yaşamını sürdürmek için hakikate inanmaya ve anlamaya ihtiyacı vardır. Nietzsche, *perspektivizmi*, yani kişinin dünyayı ancak kendi ufkundan, kendi perspektifinden yorumlayabileceğine ilişkin düşüncesini, bilgisel alanda savunulabilecek tek görüş olarak öne sürer (Çelik 2013). İnsan kendisini ne kadar nesnel görürse görsün, bilme etkinliği sonunda ulaştığı yine kendi biyografisi olacaktır (Nietzsche 2007). Nietzsche'ye göre, öznenin kendini aşarak, yani tarihsel-toplumsal koşulların ve dilin belirleyiciliğini aşarak, bir şeyler görmek ve bilmek istemesi kesinlikle imkânsızdır (Nietzsche 2009). Nietzsche, dilsel etkinlikte sözcüklerin anlamı sabitlediğini, oysa bu sözcüklerin herkes tarafından paylaşılabilir hiçbir sabitlik ve ortak anlam taşımadığına dikkat çeker. Yaşamın akışı içerisinde anlam sürekli değişmekte ve bu bakımdan, yorumlar da sonsuz sayıda olabilmektedir. Nietzsche, her anlamının her zaman farklı tarzda anlama olduğuna ve metnin anlamının yazarın niyeti ile sınırlanamayacağına dikkat çekmiştir.

Gadamer, temel eseri *Hakikat ve Yöntem*'de, anlama ve yorumlama probleminin yalnızca anlambilimlerine özgü bir problem olmadığını altını çizdi (Gadamer 2009). O, "mutlak" arayışını ve nesnel bilgi iddialarını reddederek, "gelenek" ve "önyargı" kavramlarının üzerinde kurduğu felsefi hermeneutikle farklı bir "hakikat" tasarımı geliştirdi. Biz bir şeyin anlamına ulaşmaya çalıştığımız her an aslında kaynağında önyargılarımızın bulunduğu, önyargılarımızın şekillendirdiği bir ön-anlamayla nesnemize yöneliriz. Önyargılarımızdan ne kadar kaçınmak istersek isteyelim, dünyayı ya da herhangi bir şeyi onlardan tamamen yalıtılmış şekilde anlama ve yorumlamamız mümkün değildir. Aksine,

³ Hatta doğa bilimlerinde bile anlama ve yorumlamanın önemli bir yeri vardır. Faye, J. 2007, Interpretation in the Natural Sciences. İç: *EPSA07: 1st Conference of the European Philosophy of Science Association* (Madrid, 15-17 November, 2007). http://philsci-archive.pitt.edu/3736/1/Interpretation_in_the_Natural_Sciences.doc

dünyaya açılışımızın koşulu önyargılarımızdır; hatta Gadamer'e göre, tarihsel gerçekliğimizi oluşturan şey yargılarımızdan ziyade önyargılarımızdır (Gadamer 2009). Bir şeyi tecrübe etmenin koşulu öncelikle önyargılarımızdır; karşılaştığımız şey, önyargılarımız aracılığıyla bize seslenir. Dolayısıyla, günümüze kadarki bilim anlayışında benimsenen “*önyargılardan kaçınma*” tavrının ve nesnellik iddialarının geçersiz olduğu görülmektedir. Bu bakımdan önyargı, anlama ve yorumlamayı temelden etkileyen, bununla birlikte değişime de açık olan merkezî öğedir. “*Önyargıların gözden geçirilmesi*” noktasında, yani anlamak için kendisine yöneldiğimiz şey ile girmiş olduğumuz diyalog sürecinde, meşru-üretken önyargılar ile meşru olmayan-yanıltıcı önyargılarla karşılaşırız (Nesterova 2004). Bunları birbirinden ayırabilirsek yanlış anlamadan kaçınabiliriz. Gadamer yanıltıcı önyargılarımızdan kaçındığımız ve sorgulayıcı bir tutum benimsediğimiz takdirde yeni anlamlara, yeni ve güvenilir bilgilere ulaşabileceğimizi belirtir.

En başta insanın düşündüğü ve konuştuğu dilin kendisi en temel önyargımızdır. Dil, bu dünya içindeki varlığımızın temel işleyiş modu ve dünyanın oluşumu ile ilgili her şeyi içine alan bir formdur. Dünyaya ilk yönelim, bir dili öğrenmekle gerçekleşir ve insanın dünya hakkındaki tüm bilgisine dil aracılık eder (Gadamer 2002b). Dil, varlığın deneyimlendiği bir oyun olarak düşünüldüğünde, sadece oyuncular tarafından oynanan bir “dil oyun”u değil, oyuncuların oyunun içine çekildiği ve artık oyunun kendi kendini döndürdüğü –oynadığı– bir “oyun” haline gelir.

Anlama ve yorumlama sadece bilimlerle değil, genel olarak her türlü insan deneyimiyle ilgilidir. Hermeneutiğin görevi, sadece konuşmaya ve yazıya değil, tüm insani yaratımlara anlamın sokulmuş olduğundan hareketle bu anlamı yeniden okumaktır (Gadamer 2003). Anlama, tarihsellik özelliğine sahip bilinçli varlıklar olan insanın dünya ile ilişkiye girmesinin temel yoludur. İnsan kendini ancak kendi tarihinden hareketle anlar. Bu bakımdan tarih bilinci (*Wirkungsgeschichtliches Bewusstsein*), kendini bilmenin koşuludur (Çelik 2013).

Gadamer'e göre, anlamak için kendisine yöneldiğimiz her türlü metinde, farklı geleneklerle diyalog içine girer ve bu diyalog aracılığıyla kendi durumumuzdan çok farklı bir durumla karşı karşıya geliriz (Gadamer 2002a). Bu süreç içerisinde farklı bir geleneğin temsilcisi olarak karşıda bulunan nesne de, bu nesneyi anlamaya çalışan özne de karşılıklı olarak birbirlerini etkiler, değiştirir dönüştürürler.

Hermeneutiğin ilkelerinden biri, her anlamının eksik ve farklı bir anlama olmasıdır. Anlama ulaşmak için sürdürülen bu yorumlama etkinliğinin sonunda ortaya konan, her iki tarafın da katıldığı, her iki tarafın da karşılıklı olarak birbirinin sınırlarını belirlediği bir diyalog sürecinin ürünüdür (Nesterova 2004). Bu, “benim olan” ile “başka olan”ın birliğidir. Dolayısıyla, anlama baştan sona tarihsel etki altında bir olaydır (Gadamer 2009). Gadamer'in “*ufukların kaynaşması*” ifadesiyle ortaya koyduğu bu düşünce, geçmişle bugün arasındaki sonsuz, sınırsız diyaloga işaret eder. Gadamer'e göre, ufukların kaynaştığı ortamda yapılan her anlama yorumlamadır; anlama, yorumcunun zihnindeki tasarıma bağlıdır; dolayısıyla anlama sürecinde yorumcunun üretken katkısı söz konusudur. Anlama, geçmiş ve geleceğin birbirlerine aracılık ettiği bir gelenek aktarımının gerçekleşmesi olayıdır. Yaşadığımız şu anda geçmiş ve gelecek ayrılmaz biçimde içiçe girmiştir. Anlama, geçmişin geleceğe yansıtılması, gelecekle kurduğu bağıdır.

Gadamer'in yorumbilgisine göre, başkalarının davranışlarının ya da bunların sonuçlarının anlamı, onların bu davranışlar hakkındaki düşüncelerinden oluşmaz. Bunların anlamı, bizim (ya da başka yorumcuların) başkalarının yaptıklarına yüklediğimiz (ya da yükledikleri) anlamdır (Fay 1996). Gadamer'in hocası Heidegger de anlamın ortaya konması ve geliştirilmesini ancak yorumla olanaklı görüyor. Anlam için, anlamaya çalıştığımız şeyle zaten önceden bir anlam bütünlüğünü paylaşıyor olmamız gerekir. Dolayısıyla yorumlama bu

ilişkiselliğin belirlediği ön-kavrayışlar (*Vorgriff*) ya da ön-varsayımlar (*Voraussetzung*) işlenerek gerçekleşmektedir (Tsai 2011). Gadamerci analize göre anlam, sadece yorumlandığı zaman ortaya çıkıyor ve her yeni yorumla birlikte yeniden doğuyor (Fay 1996). Farklı yorumcuların yorum ufukları farklı olacağından, anlamın yeni boyutları da ortaya çıkacaktır. Bunun anlamı şudur: edimlerin ve bunların sonuçlarının anlamı, sadece zamanla değişmekle kalmayacak, aynı zamanda da asla kesin şeklini alamayacaktır.

Hermeneutik Fenomenoloji: Fenomenoloji, yaşadığımız ve bilincimiz tarafından yapılandırılan tecrübelerdir. Hermeneutik anlamlandırma ve yorum sanatıdır (Abulad, 2007). Hermeneutik disiplini, yorumun yöntemsel ilkelerini ortaya koymaya çalışır. Felsefi hermeneutiğin, felsefi metinleri anlama ve yorumlama, insan davranışları ve eserlerinin anlaşılması ve insanın kendi varoluşsal temellerini anlama üzere üç farklı kullanım alanı vardır. Genel olarak ise hermeneutik metinleri anlama, yorumlama ve açıklama faaliyetidir. Kimi zaman okuyucunun nesnelere ve olgulara yüklediği anlam ile yazarınkiler örtüşmeyebilir. Bu tekniği kullanan, metindeki ifadeleri yeterli görmez, onu açıklamak ve anlaşılır hale getirmek ister. Anlamlandırma sürekli değişen, sürekli yeni görüşlere açık bir olgudur. Hermeneutik Fenomenoloji ise anlamlandırdığımız, sürekli gözden geçirdiğimiz, yeniden yorumladığımız deneyimlerimizi inceler. Aslında fenomenoloji ve hermeneutiğin her ikisi de birbirini gerektiriyor (Ricoeur 2009). M.van Manen, hermeneutik fenomenolojiyi bir araştırma metodu olarak incelemiştir (Friesen vd 2012). Bu metot, diğer fenomenoloji biçimlerindeki deneyimi ve bilinci araştırmacının kültürel ve tarihi köklerinden ayırmak işlemini reddeder. O, anlamları yorumlama ve yeniden yorumlamaya önem verir. Nesnelere ziyade anlamlarına önem verir (*“understand the object, but its meaning”*, Levinas 1987), bu nedenle de estetiğe, dilin edebi ve şiirsel kullanımına dikkat eder (*we ‘are’ language*).

Fenomenolojiyi Husserl’in felsefi çözümleme metodu (Öktem 2005) olmaktan günlük yaşamdaki kişinin yaşantıları ve bilinci düzeyine getiren Heidegger’dir. Bizim dünyadaki varlığımız bizi anlama ve yorumlama durumunda sorularla karşı karşıya bırakıyor. İnsan hayatındaki her türlü dini, ahlaki, sosyal, estetik, psikolojik yaşantıları doğru biçimde (önyargılardan uzak, inanç ve kabullerin askıya /paranteze alınarak) anlamlandırabilmesi, analiz edip tasvir ve yorumlama yapması esastır. Bu yapılan işler öznedir ve olgulara ilişkin kuramlar ortaya koyma gibi bir anlayış yoktur (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Yaşantıları algılama, anlama ve yorumlamada kişinin “anlam haritası” ve yaşantının geçtiği koşullar son derecede önemlidir (Sofuoğlu, 2009). Dolayısıyla fenomenolojik araştırmalarda hem bireylerin öznelliği hem de oradan elde edilen verileri analiz eden ve yorumlayan araştırmacının öznelliği üst üste biner. İnsanlar dışlarında cereyan eden olayları duyu organlarıyla alır, kendi iç dünyalarına göre algılar ve anlamlandırır, dolayısıyla yeniden yaratırlar (Slattery 2012). Her birey, eylemlere ve nesnelere yüklediği anlamlarla hayatını inşa etmektedir. Fenomen, dışarda (veya içerde) olan gerçek şey değil, bilincin onu anlama ve yorumlamasıdır. Örneğin suç, doğru, güzel, sevgi gibi kavramlar tamamen bir yorum meselesidir (eğitimde de neler öğretileceğinden nasıl öğretileceğine kadar büyük ölçüde değişen yorum ve anlayışlar vardır). Araştırmacı bizzat fenomenin içine girip durumu içerden anlamaya çalışır (Çiftçi 1999).

İçinde gene insanların olayları algılama, yorumlama ve anlatmasının yoğun olduğu metotlar arasında etnometodolojik analiz yöntemi de sayılabilir. Etnometodoloğlara (Douglas, Schutz, Garfinkel ve Goffman) göre sosyal olayların ya da bireylerin davranışlarının anlaşılması için insanların olayları algılayış biçimlerinin analiz edilmesi gerekmektedir. Bu anlayışa göre davranışların gerisinde insanların bireysel amaçları ve sahip oldukları değer yargıları vardır. Etnometodolojik analizde araştırmacı kendisini günlük yaşamlarını incelemiş olduğu bireylerin yerine koymakta ve bu kişilerin davranışlarını, algılarını ve topluma bakış açılarını anlamaya çalışmaktadır. Etnometodolojik analiz, bireylerin kendi durumlarını nasıl

algıladıklarını ve tanımladıklarını araştırmaktadır. Dolayısıyla bu analiz biçiminde bireylerin öznelliği ve algı dünyası öne çıkmaktadır (Glesne,2012; Özdemir, 2011).

Eğitim araştırmalarında hermeneutik: Çağımızda etkili olan post-modernizm ve eğitim programı alanındaki yeniden kavramsallaştırmacılık akımı, nedensel *açıklama* fikrinden insan eylemlerini yorumlayan hermeneutik bir anlamaya yönelmiştir. Yeniden kavramsallaştırmacılık akımı eğitim uygulamalarını eleştirel ve hermeneutik olarak yeniden anlamaya çalışmıştır (Kırbaşoğlu Kılıç ve Bayram 2014, Kale 1995). Eğitim araştırmalarında tek tek özel durumlar incelenmeye, anlaşılmaya ve açıklanmaya çalışılır. Öğrencinin ve öğretmenin bireyselliği söz konusu olduğunda, her ne kadar sınıf veya gruplar halinde yapılsa bile, öğrencinin biricikliği (uniqueness), her öğrencinin tek tek incelenmesi ve ilgilenilmesi durumunu ortaya koymaktadır. Çağdaş eğitim akımlarında görülen özellikle çocuk merkezli eğitim hareketi (Aytaç, 1972), ancak eğitim olgusunun hermeneutik tekniği ile incelenmesi sonucu anlaşılır ve uygulanabilir fikirler verecektir.

Gadamer hermeneutiği, eğitim alanında da bazı teorik çalışmalar yapılmasına ilham vermiştir (Rashford 2009, Margini 2013, Margini 2015). S.Gallagher, Gadamer hermeneutiğine dayalı bir ılımlı bir eğitim teorisi geliştirdi. Epistemolojideki anlama ile hermeneutikteki anlama birbirinden farklı; birisinde zihinsel bir işlem, hermeneutikte ise dünyada bulunma durumu, her şeye bir bakış, bir insan eylemi, bir şeye yabancı veya tanıdık-bildik olmaya, fark ve mesafeye göre bir yorumlama imkânı sunuyor. Öğrenmede de bu hermeneutik halka son derece önemlidir. Öğrenirken zihnimizdeki tanıdık parçalarla tanımadığımız parçaları aydınlatmaya çalışırız. Önyargılarımız yeni ve farklı olanları ayırır. Yeni öğrenmeler önceki öğrenmeler tarafından şartlandırılır. Gallagher her öğrenme deneyimini hermeneutik bir deneyim olarak gösteriyor (Gallagher 1992). Ama anlama ve öğrenme aynı deneyimler mi? Anlama tanıdık ile yabancı arasındaki bir gerilimden (anlama gerilimi) doğar. Zihin bu gerilimi nasıl çözüyor ve yabancı anlaşılır hale geliyor gibi sorunlar hala açıklanmayı bekliyor.

1.2.Bilginin Arkeolojisi

Hermeneutik hem yorumlanacak metin ve nesnenin üretilmesini hem de anlama ve yorumlamasını etkileyen birçok faktörün olduğuna işaret ediyordu. Foucault, bireylerin doğrudan bilgi sistemleri tarafından oluşturulduğunu, iktidarların bireyleri “yarattığını” ve sürekli gözetlediğini savunmuştur. Her dönemin hem teorik hem de pratik hayatını oluşturan ve yönlendiren bilgi sistemleri (episteme) vardır. Yani belli bir döneme ait düşünsel-kültürel düzen ve kodlar vardır. Toplumun ve insanların yaşantılarına ve söylemlerine bu kültürel şifreler yön verir⁴. Bu şifreler Kant’ın a-priorileri veya Kuhn’un paradigmaları gibidir. Tarihsel gelişme içerisinde bir episteme başka bir episteme ile yer değiştirebilir; bu, önceki epistemenin kural ve formüllerini geçersiz kılar (Foucault, 2004). Bir dönemin epistemesi, o dönemin düşüncesinin yapısı olarak ortaya çıkar ve bu durum elbette bilimsel düşünce için de böyledir. Episteme, bilincin ve bilinçdışının belirli bir dönemdeki genelliğini kapsar. Klasik yüzyıllar olan 17. ve 18. yüzyıllar ile “modern” denilen 19. ve 20. yüzyılların farklı bilgi sistemleri (epistemeleri) vardı. Foucault bu dönemlerin epistemeleri hakkında derinlemesine çözümler yaptı. “Bilginin Arkeolojisi” dediği bu çözümlene yöntemi ile “psikiyatrinin arkeolojisi”ni yaparak “Deliliğin Tarihi”ni yazdı, “tıbbi bakışın arkeolojisi” olarak “Kliniğin Doğuşu”nu ve “insan bilimlerinin arkeolojisi” olarak “Kelimeler ve Şeyler” adlı eserlerini yazdı. Yaptığı çalışmalarda da temel olarak iktidar-bilgi sistemi ilişkilerini ele almıştır. Deliliğin Tarihi’nde delilik üzerinde aklın iktidarı; Kliniğin Doğuşu’nda doktorların hastalar üzerindeki iktidarı; Hapishanenin Doğuşu’nda hukuksal aygıtın suçlular üzerindeki iktidarı ve Cinselliğin Tarihi’nde bireylerin bedenleri ve hazları üzerindeki iktidar...

⁴ Hatta tabii bilimlere bile tarihi olarak şekillenir. Thomas Kuhn’un paradigmaları bunun göstergesidir (Kuhn,)

İktidar, öznelerin düşünce ve davranış yapılarına nüfuz ederek onların yaşamlarını pratikleştirmelerini sağlar ve bunu da sürekli denetler ve yönlendirir. Foucault'ya göre modern özne, yani "birey" bu doğrultuda "yaratılmıştır". Özne, iktidar-bilgi ilişkilerinin tam ortasındadır; özneleri tarihsel güçler üretmektedir ve dolayısıyla farklı koşullar farklı özneler yaratmaktadır (Çelebi 2013). Tarih üstü, aşkın bir özne yoktur; her dönemin yarattığı özneler vardır. Dolayısıyla Foucault, niyetleri ve metinde saklı olan anlamları açığa çıkarmak ve yazılmış olandan başka bir metin oluşturmak isteyen hermeneutik çalışmaları kabul etmez (Foucault, 2005; Foucault, 1999). Aslında bu hermeneutik yöntem, metinler hakkında kuşku duyarak işe başlamakta ve metinlerden farklı bir geçmiş ve gelecek oluşturmaya girişmektedir. Oysa söylenen şeyler tam söylendikleri haliyle ele alınıp incelenmelidir (Balci 2015). Hatta özne ve söylem değil, bu ifadeyi ortaya çıkaran koşullar incelenmelidir, çünkü öznelere o söylem dayatılmaktadır (Foucault, 1999).

Yaşadığı dönemin ürünü olan öznelerin neler söyleyebileceği ve nasıl anlayıp yorumlayacağını önemli ölçüde o dönem şartları belirler. Öznelerin söyleyebilecekleri "söylem" (discourse) sınırları vardır. Bu sınırları da o dönemdeki iktidar aygıtları belirler⁵. Foucault'un söylemi herhangi bir kişinin söylediği "cümleler" değildir; sınırları ve söyleme koşulları belli olan bir ifade alanındaki, ifade ağı içindeki söylemlerdir (Foucault 1999). Dolayısıyla Foucault her önüne gelenin istediği gibi konuşmadığı ortamlarda, az sayıdaki öznenin seyrek yaptığı söylemleri inceler. Sınırların dışında söylenenler, iktidar aygıtları tarafından geçersiz ya da değersiz kılınır ve anlamsızlaştırılır (Foucault 1999). Örneğin sistem bir kişiyi "doktor" sayarsa o alanda çalışabilir ve yapacağı işler ve söylemleri de bellidir. Kendi başına, rasgele bir ifade değil, belli bir sistem ve bütün içindeki ifade kastediliyor. Foucaultçu metot her metni incelemeyi. Örneğin bir devlet söylemi çalışılıyorsa meclis tutanakları, mahkeme karar ve gerekçeleri, gazete haberleri ve ders kitapları, parti tüzükleri, raporlar, hukuki metinler, otobiyografiler gibi arşiv metinlerinden yararlanır. Söylem, paradigma gibi bir kavramdır (örneğin, tıbbi söylem). Foucault burada bilimsel söylemi belirleyen ve yapılandıran kurallar bütünü deşifre etmeye çalışır.

İktidarlar kendi egemenliklerini sürdürecektir bilgi üretirler ve bu bilgilerle başkaları üzerinde kontrol sağlarlar, onları disipline ederler (Foucault 2003). Foucault, bilginin başkaları üzerine yüklenen bir iktidar olduğunu, buna bağlı olarak da başkalarını tanımladığını öne sürer. Ona göre bilgi, özgürleşmenin önünü keserek gözetlemeye, düzene sokmaya, disipline etmeye yönelik bir kip halini alır (Sarup, 2004). İktidarların yetiştirip yetkilendirdiği özneler, kendi görev ve pozisyonlarına uygun, o söylem alanının mümkün kıldığı şeyleri söylerler. Müfredatta anlatılan ve öğretilenler kadar anlatılmayıp öğretilmeyenler de önemlidir, zira "ideoloji metinde, zarif sessizlikler biçiminde yer alır." Öğretmenler ne söyledikleriyle olduğu kadar ne söylemedikleriyle de öğrencilerinin düşüncelerinin, değerlerinin ve seçimlerinin şekillenmesine yardımcı olur (Ergün, 2015).

Foucault bilginin ve kavramların varoluş koşullarını tarihsel bir perspektifle araştırır. Foucault bu yöntemle düşünce sistemimizin ve kullandığımız kavramların bir tarihini yapar. Bu araştırmanın sonucunda ortaya çıkan şey, belirli bir düşünce ve kavramın, tarihin belirli bir döneminde ortaya çıkan çok özel koşullar tarafından belirlendiğidir. Foucault'ya göre bilgi vardır, nesne yoktur. Nesnelere (şeyler) o dönemde egemen söylem tarafından oluşturulur. Bir nesneyi ortaya çıkaran kurallar, o nesneyi diğerlerinden ayıran ifadeler vardır. Yani nesnelere söylem biçimlendirir ve dayatır (bilgi nesnelere). Söylem değiştiğinde nesne de, ilişkiler de değişir. Bilgi nesneye ait değil, nesne bilgiye aittir (Foucault 2013).

⁵ Bu kuramda söylemin de dil gibi kuralları ve düzeni vardır. Foucault'un "söylemin düzeni" üzerine görüşleri birçok eleştirel dilbilimciye yol göstermiştir. Bugün söylem analizi içinde "Foucaultcu söylem analizi" diye bir alt disiplin vardır.

Kendi yöntemiyle Batının düşünce tarihini yeniden yazan Foucault, ‘söylem’ adını verdiği öznelerüstü bir yapının belirli bir mekân ve zamanla sınırlandırılmış dönemlerde çağın tüm bireylerini belirlediğini, o çağın düşüncelerini şu ya da bu kişinin açığa vurmasının o öznelerin başarısı olmadığını, tinin sözcüsü konumunda yer alan kişinin yerinde başkalarının da olabileceğini söyler (Foucault 1999).

Foucault’nun çalışmalarını ve düşünce biçimini belirleyen ikinci yöntem soybilimdir (genealogy). Foucault, söylemsel oluşumları ve bunların ortaya çıkış ve değişme kurallarını tespit ederken arkeolojiyi, söz konusu söylemsel pratiklerin iktidar ilişkilerine nasıl bağlandığı, tüm iktidar alanlarının analiz edilmesi ve mümkün nesnel alanının incelenmesinde soybilimi kullanır. Belirli söylem ve pratikler, iktidarın karmaşık iç döngüsündeki çeşitli varoluşsal eklemlemelerle oluşur. Soybilim bize bu bağıntıları açıklar. Yani soybilim belli koşullar altında öznelerin nasıl oluşturulduğunu açıklamaya çalışır. Bunu yaparken de özneleri incelemek yerine onu oluşturan koşullar, kurallar ve bunların nasıl işlediklerini ortaya çıkartılır. Dolayısıyla, tarihsel bir düşünce sisteminin özel koşullar tarafından belirlenen belirli bir söylem ve onun ürettiği hakikati ortaya çıkaran arkeolojik yöntem ve bu söylemlerin yarattığı iktidar etkilerini açığa çıkarmak için dilsel olan ve dilsel olmayan alanlar arasındaki içsel ilişkiyi analiz eden soybilim birbirini tamamlayan iki yöntemdir (Alataş 2012). Yani kabaca arkeoloji sadece söylemsel olan ifadelere, soybilim ise pratiklere odaklanır.

Foucault, hermeneutiğin niyet ve arka plan araştırmalarına karşı çıksa da, konuşan özneye yönelik “tüm referansları askıya alarak” söylemlerdeki düzenlilikleri ortaya koymaya ve düzensizlikleri açıklamaya çalışır. Yani onun belirlediği söylemsel dönemlerde “ideal, sürekli ve pürüzsüz” bir düzen olmadığı, burada düzensizliklere de rastlanabileceğini ortaya koyar (Foucault, 1999).

1.3.Yapısökümcülük/Yapıbozumculuk (Dekonstrüksiyon)

Jacques Derrida, Nietzsche ve Heidegger’in başlattıkları Batı düşüncesini eleştirme çizgisini izleyerek, Batı felsefesinin geleneğine yönelik farklı bir eleştirel okuma geliştirmeye çalışmıştır (Fırıncı Orman 2015). Derrida kullanmakta olduğumuz dilin belirsiz olduğunu, dolayısıyla bugün dünyada yaşanan tüm sorunların temelinde “dil” sorunu olduğunu, Foucault gibi, dilin onu konuşan öznenin bir işlevi olmadığını savunmuştur.

Heidegger, dilin insana ait bir şey olmadığını, tersine insanın dile ait bir şey olduğunu öne sürer; bu anlamda insan dili değil, dil insanı konuşturur. Yani Heidegger'e göre - geleneksel olarak savunulananın tam tersine- düşüncenin dili belirlemesinden çok dilin düşüncüyü belirlemesi söz konusudur. Heidegger'in bu saptamalarının ışığında Derrida, yapısökümün tekniğini geliştirmiştir. Zaten Derrida'nın kullandığı "yapısöküm" terimi (deconstruction) doğrudan doğruya Heidegger'in *Varlık ile Zaman*'da (1927) kullandığı Almanca “destruktion” teriminin Fransızcaya çevirisidir (Heidegger 2008; Küçükalp 2008, Eser 2015).

Derrida'nın bir başka çıkış noktası F.de Saussure’ün klasik gösteren/gösterilen şeklindeki dil anlayışıdır. Gösteren ve gösterilen bir kâğıdın veya metal paranın iki yüzü gibidir. *Gösteren* dildeki kelimeler ve ifadelerdir (ses ve yazı), *gösterilen* ise nesnel değil kavramlardır (*Gösterge* ise gösteren ve gösterilenin ikisine birden denilmektedir)(Özmkas 2010). Göstergeler nesnel bir şeyin karşılığı değildir, bu nedenle anlamları sürekli değişir. Dolayısıyla dil tamamen zihinsel bir olaydır ve dış dünyanın nesneliliği ile doğrudan bağlantısı yoktur (dil, nesnelere paranteze almıştır) (Yılmaz 2007). Gösteren doğrudan doğruya gösterilene bağlı değildir. Bir gösteren incelenirken bir gösterilenler yığını ile karşılaşırız. Bu da anlamın tek bir göstergeye dayanamayacağı ve sabitlenemeyeceğini ortaya çıkarır. Dil, sabit bir yapıya sahip değildir. Derrida’ya göre “*Gösterilen ile gösteren arasında bir ayrım*

yoktur” (Özmkas, 2010). Ancak anlamların birbirinden ve anlamsızdan sınırlarla ayrılması, farkların ortaya konması gerekir. Ancak bu arada anlam ve anlamsızlık temelsiz kalmakta ve insan zihni “*dilin dipsiz uçurumuna*” düşmektedir (Derrida 1999).

Derrida'nın yapısökümcü tekniğinin bir başka kaynağı, modernizm eleştirisi ve postmodern söylemdir. Postmodernist anlamlandırma biçiminin temeli Derrida'nın “gösterge” anlayışıdır. Postmodernizm modern dönemlerde oluşan her şeyi sorgulayarak kendisine bir alan açmaya çalışmıştır. Hiçbir şeyi mutlaklaştırmaz ve bütün bilgilerden şüphe eder. Postmodernizm bir kaosa, bir karışıklığa, çözümsüzlüğe dikkat çeker ki, Derrida'nın metinler üzerinde yaptığı da budur. Postmodernist bir okuma, herkesin kabul ettiği genel-geçer kuralları kabul etmez, sorgular; yazılanı yeniden tekrar tekrar okur ve eleştirir. Bu şekliyle Postmodernizm aslında insanı, evreni, nesnelere ve bunların varlık nedenini anlamlandıramamanın sancısıdır (Uçan 2009).

Postmodernizmde her şeyin öznesi, her şeyi belirleyen “dil”dir; dilin dışında hiçbir şey yoktur. “*İnsan dili kadar vardır*”. Dil oynak ve kaypaktır, bu ise önlenemez. Türkçedeki “kör” sözcüğü sadece gözü görmeyen anlamına gelmez; kullanıldığı yere ve başka kelimelerle olan birlikteliğine göre farklı anlamlar ortaya çıkar: “keskin olmayan” (kör bıçak), ışığı az olan (kör fener, kör lamba, kör kandil), ucu açık olmayan (kör yol), basireti az, görüşü noksan (Kör müsün? Görmüyor musun?), kötü (kör talih), alışkanlıkları terk edemeyen (körün değneğini bellemesi), hedefe yönelemeyen çabalama (kör döğüşü), kör kütük, kör olası, kör topal, körü körüne... Bu örnekler gösteriyor ki, dil ve dildeki sözcükler tek bir anlama, cümleler tek bir yapıya indirgenemez. Dil, karmaşık, sınırlandırılmayan yapılardan oluşur (Uçan 2009). Bu nedenle her şey yorumdan ibarettir. Burada para metaforu da kullanılır; önu ve arkası farklıdır, bazen çok değer kazanır bazen değeri düşer. Anlam, başka anlamlara gönderme yaparak ürer. Anlam dilin tarihselliği içinde sürekli yer değiştirir; göstergeler zamanla başka anlam bağlamlarından geçer, başka anlamlara gelirler. Bağlamdan bağlama değişen göstergeler zincirinde anlam durmadan değişir. Böylece "anlam oyunu" sonsuz/bitimsiz bir oyuna dönüşür.

Mutlak gerçek yoktur, yorumsamacı (hermeneutique) gerçek vardır; gerçek, anlamlandırma ve yorumlardan insanların seçtikleridir. J.Derrida'ya göre her gösterge, her farklı bağlamda farklı anlamlar üretecektir (metnin farklı bağlamlarda tekrarlanabileceği, iterability), bu nedenle de anlam tüketilemeyecektir (Balkin 2004). Anlam sınırlandırılmaz. Anlam sürekli dağılıp yayılınca, sınırlandırılmayınca ve sürekli ertelenince de “doğru anlam”, “mutlak anlam” diye bir şey olamaz. Derrida böylece anlamı boşluğa bırakır. Derrida'nın yapısökümünde determinist bir algılama ve yorumlama, nedensellik, nesnellik, hiyerarşik bir gerçeklik, tek bir doğru yoktur. Yapısöküm, bir okuma ya da çözümleme yönteminden çok bir metnin çelişkilerinden hareketle yazarın otoritesinin altüst edilmesi, metnin yazıldığı yönün aksine doğru yeniden yazılmasıdır. Yapısöküm, yapısalci okumanın üzerine geliştirilmiştir. Yapısalci okuma, bir metindeki yapının incelenmesi, alt elemanlar arası ilişkilerin tespit edilmesi, cümledeki yapının öğelerinin bulunmasıdır. Yapısalcılıkta anlama böyle ulaşılır. Yapısökümcü okuma ise metindeki yapının tutarlılığı, bütünlüğü ve geçerliliğini sorgulamakla birlikte metindeki çelişkiler, şüpheler, tutarsızlıklar, bozguncu rol oynayan metin parçaları, ayrıntılara girilerek anlamın nasıl tökezlediğini, metnin mantığının kendisine nasıl ters düştüğünü göstermeyi hedeflemektedir (Türe Abacı 2015). Kendi içinde tutarlı gibi görünen bir metnin, aslında kendi içinde nasıl tutarsız olduğu ve anlatmak istediği düşünceyi anlatamadığı ortaya konmaya çalışılır. İnsanlar genelde düşüncelerini tam olarak anlatmazlar, yüzlerindeki birçok maske gibi dillerinde de birçok maske vardır. Bazen ima ederler, karşıdakinin anlamasını isterler, bazen tersini söylerler; muhakkak ki söylemedikleri söylediklerinden çok daha fazladır. Bazen gerçek niyetlerini anlatamazlar, “*eveler*

gevelerler". Bazen de duygularını ve düşüncelerini anlatamazlar, "*kelimeler kifayetsiz kalır*" (Orhan Veli'nin "Anlatamıyorum" şiiri).

Yapısalcı yöntemde metnin yapısı merkez olarak alınırken yapısökümcü okuma metni merkezsizleştirir (decentring). Yapısöküm önemsiz ayrıntılara odaklanır ve "söylenenin aksine" söylenmeyen ama kastedilene bulmaya çalışır (Zariç 2014). Anlam, söylenen kadar söylenmeyenin çağrısıdır. Söylenmeyen her zaman söyleneni aşar. Söylenmeyenin daima söylenen şeyi aşması, bizim anlayışımızın zamana bağlı oluşunu ve sınırlılığını gösterir. Anlama, zorunlu olarak kelimelere bağlı bir olaydır; buna rağmen kelimeleri aşan her şey yine de kelimeler aracılığıyla anlamayı kendisine davet eder (Tatar 2004).

Yapısökümcü okuma, metnin dayandığı temelin veya temel yargının tutarsızlığını göstermeye ve bu temel yargının ikili karşıtlıklara dayandığını ortaya koymaya çalışır. Yapısökümcülük, metin içinde başka anlamların konuşmasına izin vermektir; yani o metni mümkün olan farklı okumalara açmak, metni yazanın yanlılığını göstermektir. Bunu iki şekilde yapmaya çalışır: "tersine çevirme" (reversal), ve "yer değiştirme" (displacement). Hedef, metindeki sıradüzeni sarsmak ve baskın kavramı "bozuma sokmaktır".

Bir metinde kesin bir anlama varılamaz, anlam ancak sökülür⁶. Bu sökülme sonucunda da tek bir anlam değil, birçok anlam ortaya çıkar. Bir cümleyi okurken akla gelen kuşular, önceki cümlelerin anlamı, kelimelerin farklı anlamları vs okuyanı birçok anlamla baş başa bırakır. İnsan dili genellikle karşıtlıklar üzerine kurulur, ama bunlar da sağlam değildir ve Derrida'nın yapısökümcü tekniği bu karşıtlıkları bazen ters çevirerek bazen yer değiştirerek bozuma uğratmaktadır.

Derrida'ya göre "konuşma" ile "yazı" arasında keskin bir ayrıma gitmenin sağlam bir temeli yoktur; dolayısıyla ses-merkezcilik veya söz-merkezcilik denen anlayışlar yanlıştır. Yazı karşısında ses ve söze öncelik ve ayrıcalık verilmesi de anlamsızdır. Söz-yazı ayrımı, metafiziksel bir düşüncenin ürünüdür (Özmkas 2010, Küçükalp 2008). Konuşma sırasında konuşan kişinin söylediği sözle eş-anlı bulunması, konuşan kişinin ürettiği söz ve o söz aracılığıyla anlatmaya çalıştığı şey arasında bir örtüşme (özdeşlik) olduğunu varsayar. Buna göre, konuşma dilindeki sözcükler hiçbir aracıya konu olmaksızın doğrudan düşüncenin anlatımıdır ve konuşanın içinde duyulabilmektedir. Yazılı metinler ise, daha sonra her türlü anlama açık hale gelir, başka kişiler tarafından farklı şekillerde yorumlanabilir, zaman geçtikçe de farklı anlamlandırma ihtimalleri artar⁷. Derrida yazılı metinler için söz konusu olan anlam farklılığı ve çeşitliliğinin aynen konuşma sırasında da bulunduğunu savunur. Her söz konuşan kişinin niyetinin dışında başka yorumlamalara da açıktır (Özmkas 2010). Dolayısıyla yazı da söz de metindir, "metnin dışında bir şey yoktur" (Derrida, 2011).

Derrida genel olarak Batı düşünce dünyasının temellerini yıkmaya çalışır; bu düşünce dünyasının temellerini, çıkış noktalarını sorgular, eleştirir, yanlıklarını göstermeye çalışır. Batı metafiziğinin mutlak hakikat arayışının yanlış olduğunu, dilin gerçek ve yalanın ötesinde bir alan olduğunu göstermeye çalışır. Bunun için dilin yapısını yeniden değerlendirir. Batı metafiziğini dilbilimsel bir biçimin tahakkümü olarak görür. Öyleyse bu tahakkümü aşmak demek, belirli bir düşünme biçimini de aşmak anlamına gelecektir.

Yapısökümcülük metnin derin yapılarını ayrıştırmayı hedefliyordu. Derrida'nın bu tekniği edebiyat kuramı, dilbilim, felsefe, hukuk, sosyoloji, kültür kuramı, mimarlık gibi disiplinler başta olmak üzere birçok alanda yeni açılımlar getirdi. Böylece yapısökümcü

⁶ Yapı sökülme çalışmaları, asla eve dönmeyecek olan Ulysses'i beklerken gündüz ördüklerini gece söken Antik Yunan efsanelerinden Penelope'un çabalarına benzetilir (Yılmaz 2007).

⁷ Bilimsel metinler bile yazınsal metinler gibi, anlamı kesin olmayan belirsizlikler taşıyan, söylemek istediğinden farklı şeyler de söyleyen metinlerdir (Derrida 2011).

analiz, çoğunlukla, yargıda bağlamın önemini ve yargının bağlamındaki değişikliklere eşlik eden anlamdaki birçok değişikliği vurgular (Balkin 2009). Çoğu kez hukuki metinlerin belirsizliğinden, sosyal yapı ve sosyal anlamların çeşitliliğinden ve hukuki öğreti ve delillerin temelde anlamsız olmasından dolayı eleştirel hukuk uzmanları genelde yapısöküme yönelmişlerdir.

Temelini Postmodernizm ve yapısökümcülükten alan “metinlerarasılık” (intertextuality) da dikkate alınması gereken bir metin çözümleme yöntemidir. Söz konusu yöntemde göre her metin, kendinden önce üretilmiş metinlerle doğal bir bağ kurmaktadır; bu doğrultuda bir metnin okuyucusu kadar anlamı vardır ve her okuma, okuyanın bilgi birikimine ve okuma sürecine bağlı olarak değişebilmektedir. Gene burada zikredilmesi gereken bir başka görüş de okur merkezli teoridir (reader-response theory). Bu teori, bir metnin anlamının okurunun onunla yüzleşmesi sürecinde oluşturulduğu iddiasındadır (Moran, 1994).

2. SONUÇ

Bilimsel araştırmalar gerçeğin, sadece gerçeğin ve doğrunun peşindedirler. Bilimsel bilgi doğruluğu ve gerçeğe uygunluğu yaygın olarak kabul görmüş, çağın paradigmasına uygun bilgilerdir. Bu tür bilimsel bilgileri elde etmenin de bir metodolojisi vardır.

Sosyal ve beşeri bilimlerin araştırma yöntemlerinin, cansız maddeler ve doğa bilimleri incelemelerinden farklı bir metodoloji gerektirdiği eskiden beri biliniyordu. Dolayısıyla cansız maddelerdeki neden-sonuç ilişkilerinin canlı ve insan bilimlerinde yakalanamayacağı, ancak bir takım olaylara ve meydan okumalara tepkiye bakılabileceği, bu tepkinin de her zaman aynı olmadığı, çünkü tepkiyi etkileyen kontrol dıőı birçok değişkenin olduğu kabul ediliyordu.

Nitel araştırmalarda gözlemden mülakata, geliőtirdiđimiz ölçeklerle topladığımız bilgilerden sayısal ve sözel metinlere kadar birçok verilerle çalışmaktayız. Genelde ölçeklere verilen cevapların doğru, samimi ve araştırma yapılan kişinin görüőlerini doğru yansıttığını kabul ederiz. Ama çoğu kez örneğin verilen notların öğrenci başarısını ne kadar doğru ölçtüğünden anket sorularının ve cevap şıklarının kişilerin görüőlerini ne kadar doğru tespit ettiğinden de kuşku duyarız. Bütün bunları doğru kabul ettiğimizde oradaki ilişki ve farkları anlamlandıran testlerden bizim yorumlarımıza kadar doğruluğundan kuőkulanacađımız birçok durum söz konusu olmaktadır. Burada bir de “metin” denilen çok çeşitli verilerin farklı yorumlanmasından gelen hermeneutik kuőkuculuk herkesin kabul edeceği bir bilimsel bilgi oluşumunu zorlaőtırmaktadır.

Mutlak gerçek yoktur, ancak insanların farklı anlamlandırma ve yorumları vardır diyen hermeneutik anlayış, üzerinde çalıştığımız verilerin birçok farklı kiő tarafından kodlanmasını ve kodlamaya ek olarak yorumlanmasını gerektirir. Dolayısıyla sadece araştırma verilerin kodlanmasında ortak kodlayıcılar kullanmak gerektiği gibi, yorumlanmasında da ortak yorumcular kullanılmalıdır.

Eğitim alanında öğretmenlere uygulanan anketlerden tam doğru anlatımlar değil, yasa ve yönetmeliklerin o söylem alanında meşru ve doğru kıldığı yanıtlar alıyoruz. Bu durumu Foucault’un “bilginin arkeolojisi” tekniği ile yorumlayabiliriz ve yapılacak bir şey yoktur; öğretmenler öyle cevap vermek zorundadırlar.

Nitel araştırmalarda hermeneutik temelde çalışmak gerektiği birçok kiő tarafından kabul ediliyor (Jardine 1992). Herkes nitel bilimsel araştırmalarda yorumun önemini biliyor, ama bunun yöntemi, başarılı veya başarısız sonuçları üzerinde bir uzlaőı da hala bulunamamıőtır (Kerdeman 1998).

Sosyal ve beşeri bilimlerde elde edilen bilimsel bilgilerin ve buradan çıkarılan sonuç ve önerilerin sorunların çözümünde ne kadar işe yaradığı da tartışmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abulad, R.E. 2007, What is Hermeneutics?, *Kritike*, 1/2, 11-23. http://www.kritike.org/journal/issue_2/abulad_december2007.pdf
- Alataş, B. 2012, Foucault: Etik Öznenin Kurulumu, Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi
- Anlı, Ö.F. 2010, Hermeneutik Temelli Tin – Doğa Ayrımı İle Hegel'in 'Gerçek Bütündür' Yaklaşımının Karşılaştırılması, *Felsefe Ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 29-48. www.flssdergisi.com/sayi9/29-48.pdf
- Aytaç, K. 2007, Çağdaş Eğitim Akımları (Yabancı Ülkelerde), Ankara: Mevsimsiz yay.
- Aytaç, G. 2013, Türkçe Eğitiminde Hermeneutiğin Kullanım Gerekeçesi Ve Sonuçları, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10/23, 47-56. <http://sbed.mku.edu.tr/article/viewFile/1038000174/1038000049>
- Balcı, A. 2015, Michel Foucault'da metod: Arkeoloji, Soybilim ve Etik, *International Journal of Political Studies*, 1/1, 26-34. [http://openaccess.bilgi.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11411/133/Foucault Etik Öznenin Kurulumu.pdf](http://openaccess.bilgi.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11411/133/Foucault_Etik_Oznenin_Kurulumu.pdf)
- Balkin, J.M. 2004, Yapısöküm, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/1, 321-332 [http://ucmaz.home.uludag.edu.tr/PDF/ilh/2004-13\(1\)/M16.pdf](http://ucmaz.home.uludag.edu.tr/PDF/ilh/2004-13(1)/M16.pdf)
- Bilen, O. 2002, *Çağdaş Yorum Bilim Kuramları: Felsefi ve Eleştirel Hermeneutik*, Ankara: Kitabiyat yay.
- Bourgeois, W. 1976, Verstehen in the social sciences, *Zeitschrift für allgemeine Wissenschaftstheorie*, 7/1, 26-38. <http://link.springer.com/article/10.1007%2FBF01801570>
- Bravo, H. 2007, Günümüz Felsefesinde Bilgi İle Nesnesi Arasındaki İlişki Üzerine Birkaç Örnek, *Felsefe Ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 21-41. www.flssdergisi.com/sayi4/21-42.pdf
- Çelebi, V. 2013, Michel Foucault'da Bilgi, İktidar Ve Özne İlişkisi, *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 512-523. http://www.sobiad.org/ejournals/dergi_SBD/arsiv/2013_1/Vedat_celebi%20.pdf
- Çelik, E.E. 2013. Gadamer'in Hermeneutik Ufku Ve Nietzsche'nin Perspektivizmi, *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, 15, 127-144 <http://www.flssdergisi.com/sayi15/127-144.pdf>
- Çiftçi, A. 1999, *Toplumbilimi Yazıları*. İzmir: Anadolu Yayınları.
- Derrida, J. 1999, Différance, (Çev. Ö.Sözer), *Toplumbilim (Jacques Derrida özel sayısı)*, 10. 49-61.
- Derrida, J. 2011, *Gramatoloji*, (Çev.İ.Birkan), Bilgesu yay.
- Dilthey, W. 1999. *Hermeneotik ve Tin Bilimleri* (Çev: Doğan Özlem). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Ergün, M. 2015, Eğitim Felsefesi (5.baskı), Ankara: Pegem Yayınları
- Eser, O. 2015, Kıta Felsefesinde Yapısöküm Yaklaşımının Çeviri Olgusuna Etkisi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 38(8). 183-187.

- Fay, B. 2001, *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi, "Çokkültürlü Bir Yaklaşım"*, (Çev. İ.Türkmen), İstanbul: Ayrıntı yayınları
- Fırıncı Orman, T. 2015, Jacques Derrida Düşüncesinde "Dil", *Kilikya Felsefe Dergisi*, 1, 61-81.
- Foucault, M. 2004, Bilimlerin Arkeolojisi Üzerine: Epistemoloji Çevresine Cevap, *Seçme Yazılar 5: Felsefe Sahnesi*, (Çev. I.Ergüden), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 139-178
- Foucault, M. 1999, *Bilginin Arkeolojisi*. (çev. V.Urhan), İstanbul: Birey Yayıncılık
- Foucault, M. 2003, *İktidarın Gözü: Seçme Yazılar*, (Çev. I.Ergüden), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. 2005, Etiğın Soybilimi Üzerine: Sürmekte Olan Çalışmaya İlişkin Bir Değerlendirme, *Seçme Yazılar 2: Özne ve İktidar*, (Çev. O.Akınhay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 193-220
- Foucault, M. 2013, *Kelimeler ve Şeyler: İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi*, (çev. M.A.Kılıçbay), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Friesen, N., Henriksson, C. & Saevi, T. (Ed.) 2012, *Hermeneutic Phenomenology in Education, Method and Practice*, Rotterdam: Sense Publishers.
- Gadamer, H.G. 2002, "İnsan ve Dil", (Çev: Hüsamettin Arslan), içinde: *İnsan Bilimlerine Prolegomena*, (Der. ve Çev: Hüsamettin Arslan). İstanbul: Paradigma.
- Gadamer, H.G. 2002a, "Metin ve Yorum", *Hermeneutik ve Humaniter Disiplinler*, (Çev. Ve Derl. H.Arslan), İstanbul: Paradigma Yayınları
- Gadamer, H.G. 2002b, "Hermeneutik ve Logosentrizm", *Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler*, (Der-Çev., H.Arslan), İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Gadamer, H.G. 2003, "Hermeneutik", *Hermeneutik Üzerine Yazılar*, (Çev. D.Özlem) İstanbul: İnkılap Yayınları, 2003
- Gadamer, H.G. 2009, *Hakikat ve Yöntem*, (Çev. H.Aslan, İ.Yavuzcan), İstanbul: Pradigma yay.
- Gallagher, S. 1992, *Hermeneutics and Education*, Albany: State University of New York Press.
- Glesne, C. 2013, Nitel Araştırmaya Giriş. (2. Baskı). Ali Ersoy & Pelin Yalçınoğlu (Çev. Edt.). Ankara: Anı Yayıncılık
- Grace, G. 1998, Scholarship and ideology in education policy studies, *International Studies in Sociology of Education*, 8:1, 135-140, <http://dx.doi.org/10.1080/0962021980020015>
- Heidegger, M. 2008, *Varlık ve Zaman* (Çev. K.H.Ökten), İstanbul: Agora Yayıncılık
- Henderson, D.K. 1993, Interpretation and Explanation in the Human Sciences, Albany: SUNY Press. <https://books.google.com.tr/books?id=Tmd5yszl64oC>
- Henriksson, C. & Friesen, N. 2012, Hermeneutic Phenomenology, N. Friesen et al. (eds.), *Hermeneutic Phenomenology in Education*, Rotterdam: Sense Publishers. 1-14.
- Jardine, D. 1992. Reflections on education, hermeneutics, and ambiguity: Hermeneutics as a restoring of life to its original difficulty. İç. William F. Pinar & William M. Reynolds (Eds.), *Understanding curriculum as phenomenological and deconstructed text*, New York: Teachers College Press. 116-129.
- Kale, N. 1995, Postmodernizm- Hermeneotik ve Eğitim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 28/1-2, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/486/5727.pdf>

- Kerdeman, D. 1998, Hermeneutics and Education: Understanding, Control, And Agency, Educational Theory, 48/2. 241-266. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1741-5446.1998.00241.x/pdf>
- Kırbaşoğlu Kılıç, L., Bayram, B. 2014, Postmodernizm ve eğitim, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3/1 368-376. http://www.tekedergisi.com/Makaleler/1663429569_23k%c4%b11%c4%b1%c3%a7.pdf
- Kuhn, T.S. 2010, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, (Çev. N.Kuyaş), İstanbul: Kırmızı Yayınları
- Küçükalp, K. 2008, *Batı Metafiziğinin Dekonstrüksiyonuna Yönelik İki Yaklaşım: Heidegger ve Derrida*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi
- Levinas, E. 1987. *Language and proximity. Collected philosophical papers*. Dordrecht: Martinus Nijhoff.
- Magrini, J.M. 2013, A "Fundamental Theory" of Education Grounded in Ontology? A Phenomenological Rejoinder, *Reconstruction: Studies in Contemporary Culture*, 14/2. 17-44. <http://reconstruction.eserver.org/Issues/142/Magrini.shtml>
- Magrini, J.M. 2015, *New Approaches to Curriculum as Phenomenological Text: Continental Philosophy and Ontological Inquiry*, New York: Palgrave Macmillan.
- Moran, B. 1994, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Nesterova, S. 2004, *Hans-Georg Gadamer'in Hermeneutiğinde Bir Anlama Modeli Olarak Diyalog*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi (<http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/290/582.pdf>)
- Nietzsche, F. 2002, *Tarih Üzerine*, Çev. N.Bozkurt, İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. 2003, *Şen Bilim*, (Çev. L.Özşar), İstanbul: Asa Yayınları.
- Nietzsche, F. 2007, *İnsanca, Pek İnsanca I*, (Çev. M.Tüzel), İstanbul: İthaki Yayınları
- Nietzsche, F. 2009, *Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe*, (Çev. G.Aytaç), İstanbul: Say Yayınları.
- Öktem, Ü. 2005, Fenomenoloji ve Edmund Husserl'de Apaçıklık (Evidenz) Problemi, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 45,1. 27-55. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1257/14459.pdf>
- Özcan, Z. 2000. *Teolojik Hermenötik*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Özdemir, M. 2010, Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11/1, 323-343.
- Özmkas, U. 2010, *Peirce, Saussure ve Derrida'da Gösterge Kavramı*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Yüksek Lisans tezi
- Rashford, J.M., 2009, *Considering Hans-Georg Gadamer's Philosophical Hermeneutics as a Referent for Student Understanding of Nature-of-Science Concepts*. Dissertation, Georgia State University, http://scholarworks.gsu.edu/msit_diss/51
- Ricoeur, P. 2009, *Yorumların Çatışması: Hermenoytik Üzerine Denemeler*, c.1, (Çev. H.Arslan), İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Sarup, M. 1995, *Postyapısalcılık ve postmodernizm*, (Çev. A.Güçlü), Ankara: Ark Yayınları.

- Schilb, J. 1988, Ideology and Composition Scholarship, *Journal of Advanced Composition*, Vol. 8, No. 1/2, 22-29. <http://www.jstor.org/stable/20865638>
- Schurz, G. 2002, *Erklären und Verstehen: Tradition, Transformation und Aktualität einer klassischen Kontroverse*, Philosophische Vorveröffentlichungsreihe an der Universität Erfurt, https://www.phil-fak.uni-duesseldorf.de/fileadmin/Redaktion/Institute/Philosophie/Theoretische_Philosophie/Schurz/papers/2002b2.pdf
- Slattery, M. 2012. *Sosyolojide Temel Fikirler*. (Çev. Ü.Tatlıcan) Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Sofuoğlu, N. 2009, *Alfred Schutz'un Fenomenolojik Sosyolojisi ve Din Sosyolojisine Uygulanabilirliği*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri A.B.D. Doktora Tezi.
- Şimşek, H. & Yıldırım, A. 2011, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Tatar, B. 2004, *Hermenötik*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Toprak, M. 2003, *Hermeneutik ve Edebiyat*, İstanbul: Bulut Yayınları.
- Tsai, W.-D. 2011, *Die ontologische Wende der Hermeneutik, Heidegger und Gadamer*, Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophie an der Ludwig-Maximilians-Universität München (https://edoc.ub.uni-muenchen.de/12956/1/Tsai_Wei-Ding.pdf)
- Türe Abacı, Ö., 2015, "Tahsin Yücel'in "Aramak" Adlı Öyküsünün Yapısökümcü Bir Okuması, *Turkish Studies*, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), 10/12. 1143-1154. http://www.turkishstudies.net/Makaleler/2015678401_61T%c3%bcAbac%c4%b1%c3%96zlem-tde-1143-1154.pdf
- Uçan, H. 2009, Modernizm/Postmodernizm Ve J.Derrida'nın Yapısökümcü Okuma Ve Anlamlandırma Önerisi, *Turkish Studies*, 4(8). 2283-2306. [http://www.turkishstudies.net/Makaleler/533080359_116u%c3%a7anhilmi1413\(D%c3%bczeltme\).pdf](http://www.turkishstudies.net/Makaleler/533080359_116u%c3%a7anhilmi1413(D%c3%bczeltme).pdf)
- Ulukütük, M. 2009, Anlam ve Yorumun Ufukları: Gadamer'de Ufukların Kaynaşması ve Gelenek, *Hece Dergisi*, 149, 49-59. https://www.academia.edu/3026299/ANLAMIN_VE_YORUMUN_UFUKLARI_GADAMER_DE_UFUKLARIN_KAYNA%5%9EMASI_VE_GELENEK_HECE_DERG%C4%B0S%C4%B0_SAYI_149_2009
- Yılmaz, Ç. 2007, *Derrida'nın Metafor Kullanımı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi (https://www.academia.edu/11122865/DERRIDA_NIN_METAFOR_KULLANIMI_-_Çiğdem_Yılmaz)
- Zariç, M. 2014, Göstergibilim ve Yapıbozumdan Postmodernist Yapısal Eleştiriyeye. *Turkish Studies*, 9:12, 751-767.